

Arap Dilinde Etimolojik Açıdan "Hasene" Maddesinin İncelenmesi

Halil İbrahim KOCABIYIK*

Öz

Arapça tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlerle iç içe olmasına rağmen Kur'an sayesinde kendi asliyetini korumayı başarmıştır. Başta Türkçe olmak üzere diğer dillere pek çok kelime kazandırmakla birlikte onlardan da aynı şekilde etkilenmiştir. Bu durum kültürler arasında doğal bir alış veriş kabul edilir. Arapça'nın mevcut kelimelerini incelemek zaman içerisindeki gelişmesi ve durumu hakkında bize bilgi verir. Bu makalede Arapça bir kelime olan "Hasen" lafzının etimolojisini yani kökenini meydana getiren "ha, sîn ve nûn" sessiz harflerinden kalb usulüyle oluşan lafızlar ve bu lafızların birleştiği odak anlam tespit edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu olan kelimenin, her dönemde ilginin odak noktası ve dilbilim merkezinin çalışma alanı olan etimolojik manasının elde edilmesinde Kur'an ve Arap şiirinden istişhadda bulunarak sağlıklı bir anlama erişilecektir. Çalışma, klasik sözlüklerden *Kitâbu'l-'Ayn* ve *Mekâyîsu'l-Luğ'a*'daki (حسن: hasene), (حنس: hanese), (سحن: sehane), (سحن: senaha), (نحس: nehase) ve (نسه: neseha) dizilişlerinin manaları üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla çalışma altı kök üzerinden yürütülecek ve bunların taşıdıkları anlamların ortak noktası bulunmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Hasen, Etimoloji, Güzel, İhsan.

An Etymological Study On The "Hasene" Articles In The Arabic Language

Abstract

Although Arabic has been intertwined with different cultures and civilizations throughout history, it has managed to preserve its originality thanks to the Quran. It not only has brought many words to other languages, especially Turkish, but also it has been affected by them in the same way as well. This is considered as a natural exchange between cultures. Analyzing the current words of Arabic gives us information about its development and status over time. The etymology of "Hasen", one of the Arabic words, in other words, the words formed through kalb method from the consonants of "ha, sîn and nûn" that form its origin, and the focal meaning where these words are combined will be determined in this article. In obtaining the etymological meaning of the word in question, which is the focus point of interest and the study area of linguistics center in all periods, a healthy meaning will be achieved by bringing istişhad (giving examples) from the Quran and the Arabic poetry. The meanings of the orders of (حسن: hasene), (حنس: hanese), (سحن: sehane), (سحن: senaha), (نحس: nehase) and (نسه: neseha) in *Kitâbu'l-'Ayn* and *Mekâyîsu'l-Luga*, classical dictionaries, will be emphasized in the study. Therefore, the study will be conducted on six roots and it will be tried to find the common point of their meanings.

Key Words: Arabic Language, Hasen, Etymology, Nice, İhsan.

* Dr. Öğretim Üyesi, Uşak Ü. İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr, orcid: 0000-0002-0941-6980, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 14.06.2021, Accepted/Kabul Tarihi: 14.07.2021, Published/Yayın Tarihi: 18.09.2021.

Giriş

Etimoloji, dilbiliminin merkezi bir çalışma alanı olduğu için her dönemde ilginin odak noktası olmaktadır.

Etimoloji "köken bilimi, köken bilgisi" anlamına gelmektedir. Dilimize Fransızcadan geçmiş bir lafızdır. Dilde kullanılan bir kelimenin kaynağını ve kökenini göstermektedir.¹ Kısaca bu lafız, kelimelerin asıl manalarını ifade etmek için kullanılır.

Arapçada etimoloji nasıl yapılmalıdır? Öncelikle bu dilin alfabe ve imlâ özelliklerinin iyi bilinmesinin yanı sıra dilin yapısına hâkim olunması gerekmektedir. Kaynak kullanımlarında İbn Fâris (ö. 395/1004) tarafından hazırlanan *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* Arapça etimolojik sözlük gibi luğatlardan hareket ederek araştırılan kelimenin anlamları kalb sistemine göre araştırılır ve odak anlam tespit edilmeye çalışılır.

Hasene Kelimesi ve Türevleri

حسن "Hasene"

حسن "Hâ, sîn ve nûn" harflerinden oluşan bu üçlü esas alınarak kelimeyi oluşturan her harf sırasıyla başa geldiğinde altı farklı kelime meydana gelmektedir. Bunlar, klasik sözlüklerden *Kitâbu'l-'Ayn* ve *Mekâyîsu'l-Luğa*'da anlamlı dizilişleri bulunan (حسن: hasene), (hanese), (sehane), (senaha), (nehase) ve (neseha) kökleridir. Dolayısıyla çalışma altı kök üzerinden yürütülecek ve bunların taşıdıkları anlamların ortak noktası bulunmaya çalışılacaktır.

I. حسن: "Hasene" Lafzı

Çalışmanın esas konusunu bu lafız teşkil edeceğinden dolayı geniş bilgi diğer lafızları inceledikten sonra verilecektir.

II. نَحْس: "Nehase" Lafzı

نَحْس (Nehase): Bu kelimenin asıl anlamını İbn Fâris, النَّحْسُ (baht, şans, mutlu) lafzının hilafıdır, şeklinde ifade etmektedir.² Yani bahtsız, talihsiz, uğursuz, zorluk, meşakkat, zorluğa uğratmak gibi anlamlara gelmektedir.³

en-Nahsü (النَّحْسُ): Uğursuzluğa denir. Uğursuz, kutsuz, hayırsız olarak kabul edilen günler, zamanlar ya da nesnelere hakkında kullanılır. Genelde bir hayırsız kimse veya bir şey için "onda hayır yoktur" anlamında فيه نَحْسٌ denir. Talihsiz bir kimse için "o talihsizdir" manasında هُوَ نَحْسٌ denirken, uğursuz bir gün için "يَوْمٌ نَحْسٌ" tabirleri kullanılmaktadır. Bir kimseye ya da bir hayvana eza, cefa, meşakkat verildiğinde

¹Osman Fikri, Sertkaya, "Etimoloji Nedir-Ne Değildir", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 19, 1 (2012) 43-72.

²Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, tahk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, yrs. 1979, c. 5, s. 401.

³Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1990, c. 6, s. 227.

“Develer falanca kimseye sıkıntı verdi.” *فَالْحَسْبُ الْإِبِلُ فَلَانَا* denir.⁴ Bu durumda sanki develerin kişiye karşı ihsanda bulunmadıkları ve görevlerini ifa ederken güzel bir durum sergilemedikleri anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili şu âyet örnek olarak verilebilir: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ﴾ “Bundan dolayı bizde o uğursuz günlerde ıslıklı bir rüzgâr gönderdik.”⁵ Mücahid (ö. 104/722) âyette zikredilen “Uğursuz günlerde” tabirini yorumlarken, onlar için uğurlu olmayan günlerde anlamında olduğunu ifade etmektedir.⁶ Şiirde de bu manada geçmektedir:

أَبْلَغُ جَدَامًا وَحَمَامًا أَنْ إِخْوَتَهُمْ طَبَّيًّا وَبَحْرَاءَ قَوْمٍ نَصْرُهُمْ نَحْسٌ

Cüzam ve Lahm’ın kardeşlerine haber ver

*Tayy ve Behrâlılar’ın yaptıkları yardımlar uğursuzdur.*⁷

Dahhâk (ö. 105/723)’a göre âyette geçen ve uğursuz anlamında yorumlanan bu kelime, şiddetli soğuk anlamındadır.⁸ Araplar soğuk esen batı rüzgârları hakkında kullanmışlar ve bunun için “batı rüzgârı soğuk esti” *دَبَّرَتْ نَحْسًا* demişlerdir.⁹ Asmaî’nin (ö. 216/831) şiirinde de soğuk manasında gelmiştir. O şöyle demektedir:

كَأَنَّ سَلَاةً عَرَضَتْ بِنَحْسٍ بَحِيرًا شَقِيقُهَا الْمَاءُ الزَّلَالَا

Sıklmış safi üzüm şurubunu soğuk bir şekilde arz ettiğinde

*Kardeşi sanki onu tatlı bir su sanmaktadır.*¹⁰

Bazı tefsir kitapları tozlu, dumanlı gibi manalara da gelebileceğini zikretmişler ve şiirden de örnek getirmişlerdir.¹¹

قَدْ أَغْتَدِي قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ لِلصَّبْدِ فِي يَوْمٍ قَلِيلِ النَّحْسِ

Güneş doğmadan önce sabah çıkıp gitti

*Avlanmak için, Tozu dumanı az bir günde.*¹²

en-Nuhâs (النَّحَّاسُ): Halil b. Ahmed (ö. 175/791), bu kelimeyi alevsiz duman şeklinde tarif etmiş ve bu görüşünü de şiirle desteklemiştir:

يُضِيءُ كَصَوْنِهِ سِرَاجِ السَّلْبِطِ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ فِيهِ نَحَّاسَا

Yakıtı tanelerden olan kandil ışığı gibi aydınlatıyor.

*Allah (cc)’ın kendisinde hiç bir duman yaratmadığı.*¹³

Tabiat manasında da gelir ve bu “O, cömert yapılı bir kimsedir” *هُوَ كَرِيمُ النَّحَّاسِ* şeklinde ifade edilir.¹⁴

en-Nâhis (النَّاحِسُ) ve en-Nahîsü (النَّحِيسُ): Kıtık yılını ya da yıllarını ifade etmek için kullanılır. Bu durum *عَامٌ نَاحِسٌ وَنَحِيسٌ* “kıtık ve kurak bir yıl” şeklinde ifade edilir.

⁴Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, tahk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî, Mektebetu'l-Hilâl, yrs. ts., c. 3, s. 144; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbu'l-luğa*, tahk. Raşîd Abdurrahman el-'Abîdî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabiye, Beyrut 2010, c. 2, s. 36.

⁵Fussilet, 41/16.

⁶Esiruddîn Muhammed el-Endelûsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît fi't-tefsîr*, tahk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000, c. 9, s. 296.

⁷Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, tahk. Ahmed Abdulgafur Attar, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, c. 3, s. 981.

⁸Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987, c. 4, s.193.

⁹el-Herevî, *Tehzîbu'l-luga*, c. 2, s. 36.

¹⁰Emîl Bedî' Yakûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidil-'Arabiye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, yrs. 1996, c. 6, s. 68.

¹¹Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekr Şemseddîn el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-ehkâmi'l-Kur'ân*, tahk. Hişâm Semîr el-Buhârî, Dâru 'Alemlî'l-Kutub, Riyad 2003, c. 15, s. 348.

¹²Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *Rasâilu'l-Câhiz*, tahk. Abdüsselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1964, c. 1, s. 29.

¹³el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, c. 3, s. 144.

¹⁴Ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 6, s. 227.

et-Tenahhus (التَّنْحُسُ): Bir sözün ve haberin ardına düşüp inceden inceye gereği gibi soruşturarak araştırmak anlamında olup "Haberleri iyiden iyiye araştırdı." تَنَحَّسَ الْأَخْبَارَ denir. Bir kimse acıktığında açlığını ifade etmek için "Adam acıktı." تَنَحَّسَ الرَّجُلُ şeklinde bir tabir de kullanılmaktadır. Hıristiyanların bazı bayram günlerinde et cinsinden bir şeyler yemeyip perhiz etmelerine "Hıristiyanlar et yemeyi terk ettiler." تَنَحَّسَ النَّصَارَى denir.¹⁵

Nehase, genelde uğursuzluk anlamında kullanılmıştır. Yukarıdaki âyetin meali verilirken de uğursuz günler şeklinde yorumlanmıştır. Araplar arasında genelde uğursuz günler diye isimlendirilen bu günler Şevval ayının son günleridir. Çarşambadan çarşambaya kadar devam eder ve yedi gece sekiz gün olarak kabul edilir. Bu kelime, uğursuzluk manasının yanı sıra soğuk, şiddetli ve tozlu anlamlarını da ihtiva etmektedir.

III. "Hanese" Lafzı: حنس

حنس (Hanese): Yiğit bir kimsenin kahramanca savaş meydanının ortasına atılması anlamına gelmektedir. Bir kimse çekinmeden harbe yürüdüğünde: فَلَانَ يَحْنَسُ وَسَطَ الْمَعْرَكَةِ "Falanca kimse kendisini savaşın içerisine yiğitçe atıyor." şeklinde ifade edilir.¹⁶ Böyle yapan kimse vatanına, milletine ve geriden gelen çocuklarına karşı sorumluluklarını güzel bir şekilde yerine getirmektedir, denilebilir. Ayrıca takva ve vera sahipleri için حُنْسٌ tabiri kullanılır. Zikredilen bu vasıflara sahip olan kimselere هُمْ حُنْسٌ "Onlar, takva ve vera sahibidirler." şeklinde söylenir.¹⁷

IV. "Sehane" Lafzı: سحن

سحن (Sehane): Bu kelime, 1. Kırmak, ezmek. 2. Ten, heyet, yüz, çehre, beniz, sima, şekil, renk. 3. Karışım, konuşma gibi üç asıl anlamı ihtiva etmektedir.¹⁸

es-Sahnü (السَّحْنُ): Taş kırma eylemini ifade etmek için "Taşı kırdı." سَحَنَ الْحَجَرُ tabiri kullanılır. İnsanların birbirini ezercesine kalabalıklar oluşturduğu günler için "Çok kalabalık bir gündür." يَوْمٌ سَحْنٌ denir. Ağacı el ile ovma suretiyle sertliğini kırıp gidererek yumuşatma manasında kullanılır ki "Ağacı yumuşatıncaya kadar ovuşturdu." سَحَنَ الْحَشْبَةَ سَحْنًا denilir. Sığınak, kenef ve benzeri yerlerde bulunmaktır ki buralara giren kimseler giriş-çıkışlarında ya da oralarda buldukları esnada eğilme söz konusu olabileceğinden dolayı boyunda bir kısalma ve ufalma olabilir. Bu durum "O sığınağındadır." هُوَ فِي سَحْنِهِ şeklinde söylenir. Hemedan yakınlarında bulunan bir köy سَحْنَةٌ ismiyle adlandırılmıştır.¹⁹

es-Sahnetü (السَّحْنَةُ) ve es-Sahnâü (السَّحْنَاءُ): Bir kimsenin teni yumuşak, parlak, güzel ve hoş bir görünüme sahip olduğunda insanlar aralarında böyle kimselere "Falanca kimsenin tenin hoşluğu ve berraklığı hoşuma gitti." أَحْسَبْتَنِي سَحْنَةً بَشَرَتِهِ وَسَحْنَاؤُهُ derler. Osmanlı döneminde yaşayan Türkler, insanların heyetlerine/görünümlerine kılık tabirini kullanırlardı. Bu duruma Arapçada السَّحْنَةُ وَالسَّحْنَاءُ "Falancanın kılık ve kıyafeti çok güzel" olarak ifade edilir. Diğer taraftan Arapların yaşadıkları bölgelerde kişilerin renk

¹⁵el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, c. 16, s. 540.

¹⁶İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 204.

¹⁷el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, c. 15, s. 562.

¹⁸İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, c. 3, s. 141.

¹⁹el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, c. 35, s. 173.

yapısını ifade eden “Falanca kimsenin ten rengi ne güzeldir.” مَا أَحْسَنَ سَخْنَتَهُ وَسَخْنَاءَهُ şeklinde bir kullanımı da vardır.²⁰

el-Mişinü (المسحون): Manzarası, yapısı, heyeti ve sureti yönünden göz alıcı şekilde tabir olunan atlara “At hoş bir durumuyla belirdi.” جَاءَ الْفَرَسُ مَسْحِنًا denir.²¹

et-Tesahhunü (التسحون): Eşyaların ve nesnelerin görünüm ve yapılarına dikkat ile bakmaya “Mala dikkatli bir şekilde baktı.” تَسَحَّرَ الْمَالُ şeklinde bir ifade kullanılır.²²

el-Misâhanetü (المساحنة): İnsanlar birbiriyle karşılaşip buluştuklarında ve görüştiklerinde bu durum “Falanca kişiler karşılaşip buluştular.” سَاحَنَ olarak tabir edilir. Diğer taraftan kişiler bir araya gelip hoş bir yaşantı içerisinde hayatlarını sürdürdüklerinde de “Birlikte güzel bir hayat yaşadılar.” سَاحَنَ terkihiyle ifade edilir. Attarların somaki taşına ve taş kırma aleti olarak da adlandırılan külünge الْمِسْحَنَةُ denilmektedir.²³

Sehane lafzıyla kastedilen esas mana, sert yapılı şeyleri bir takım işlemlere tabi tutarak yumuşak, güzel ve hoş yapılı şeylere dönüştürmektir.

V. سنح: “Senaha” Lafzı

سنح (Senaha): Düşünmek, akla gelmek, doğmak, uğurluluk gibi anlamlara gelmektedir.²⁴

es-Sünhu (السُّنْح): İnsanlar kişilerde ya da eşyalarda uğur ve bereket gördüklerinde “O kimsede ya da o şeyde bereket vardır.” بِدِ سُنْحٍ denir. Şair, şiirinde bir ailenin soyunun bereketini dile getirilmiştir:

أَزْهَرُ لَمْ يُوَلَّدْ بِتَحْمِ السُّنْحِ مُنِمْهُمُ الْبَيْتِ كَرِيمِ السُّنْحِ

Ezher, cimrilik yıldızı ile hiçbir zaman beraber doğmadı

*Onun aileden ve soyundan gelen uğurluğu ve cömertliği olan bir kişidir.*²⁵

Medine-i Münevvera yakınlarında bir yerleşim merkezi olup Hz. Ebû Bekr’in ve hadis âlimlerinden Hubeyb b. Abdurrahman es-Sunhî’nin de orada evleri bulunmaktaydı. Diğer yandan yolun orta kesiminden gelip-gitmeleri ifade etmek için de “Yolun ortasından gitti.” ذَهَبَ عَنِ سُنْحِ الطَّرِيقِ şeklinde bir kullanım mevcuttur. Av hayvanı avcının sol tarafından ortaya çıkar ve yürüyerek onun sağ tarafına geçerse bunun uğur getireceğine inanılır ve “Yaban keçisi avcının sol tarafından sağ tarafına geçti.” سَنَحَ الطَّيِّئِ سُنُوحًا denilerek nadiren olan işlerden darb-ı mesel yapılır.²⁶

es-Sünühu (السُّنْح): Bir kimsenin kalbine bir fikir zuhur ettiğinde, aklına iyi şeyler geldiğinde ya da bazı şeylerden endişe duyduğunda bu durum “Aklıma bir fikir geldi.” سَنَحَ لِي رَأْيٌ سُنُوحًا şeklinde ifade edilir. Çirkin gördüğü şeyleri açıkca söylemekten ya da herhangi bir sözü açıklamaktan kaçınarak kinayeli veya tariz yoluyla ifade etmeyi tercih ettiğinde “Şöyle şöyle oldu.” سَنَحَ بِكَذَا der. İnsanlara bir takım işler kolay geldiğinde ya da kolaylıkla elde ettiklerinde bunu “Bana şiir kolay geldi.” سَنَحَ الْبَيْتُورِي şeklinde söylerler. Ayrıca

²⁰İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 204; el-Herevî, *Tehzîbu'l-luğa*, c. 4, s. 280.

²¹İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-Muhassas*, tahk. Halil İbrahim Ceffâl, Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut 1996, c. 3, s. 157; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 204.

²²İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.13, s. 204.

Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-e'zam*, tahk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ²³ 2000, c. 3, s. 199.

²⁴el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, c. 3, s. 145; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâfîsi'l-luğa*, c. 3, s. 104; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 2, s. 490.

²⁵Yakûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidil-'Arabiye*, c. 9, s. 329.

²⁶İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-e'zam*, c. 3, s. 201.

bir kimseyi güç duruma düşürmek, sıkıntı ve zahmet verme durumunda da "Onu sıkıntıya uğrattı." سَخَّ بِوَعَلَيْهِ ifadesi kullanılır.²⁷

es-Senahnehu (السَّنْحَةُ): Geceleri asla uyku uyumayan kimseler hakkında söylenen bir söz olup "Gece yatmaz." سَخَّ رَجُلٌ سَخَّحٌ şeklinde ifade edilir. Yemen eyaletlerinden birinin adı سَنَحَانٌ olarak adlandırılmıştır. Bir durumun ya da herhangi bir nesnenin iç yüzünü iyiden iyiye araştırıp incelemeye "Falan kişinin hakkında iyiden iyiye araştırma yaptım." اسْتَسَخَّنْتُهُ عَنْ كَذَا denir.²⁸

İnsanlar, bazı kimseleri ya da eşyaları uğur ve bereketli gördüklerinde hatta çirkin olarak gördükleri durum ve hadiseleri açıkça açıklamaktan kaçındıklarında kinayeli veya tariz yoluyla senaha lafzını kullanarak meramlarını ifade ederler.

VI. "Neseha" Lafzı: نسح

نسح (Neseha): Kırıntı, savurma, bir şeye tamah etmek gibi anlamlara gelen bu kelimeyi Halil b. Ahmed, hurma talaşından ve başlarında olan kabuklardan sepet diplerinde kalan kırıntılar şeklinde yorumlayarak tarif etmiştir.²⁹

en-Neshu (النَّشْعُ): Toprak ve tahıl samanını savurmak gibi durumları ifade etmek için "Toprağı savurdu." نَسَحَ الرَّابُّ نَشْعًا denir. Burada tahıl gibi gıda maddelerini tozdan topraktan ve yabancı maddelerden arındırarak pak etme işlevi söz konusudur. Ayrıca para ve benzeri şeylere tamah etmekte "Bir şeye tamah etti." نَسَحَ بِه نَشْعًا şeklinde ifade edilir. Toprak atacak ve savuracak küreğe de الْمَسَاخُ denmektedir.³⁰

VII. "Hasune" Lafzı: حسن

Bu üç harf ve dizilişinden meydana gelen lafızlar temelde "güzellik ve iyilik" anlamı taşır.³¹ Arapça-Türkçe sözlüklerde "Güzel, yakışıklı, hoş, latif olmak; uygun, münasip, muvafık olmak; istenilen durum ve şartlarda olmak"³² gibi anlamlar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada kelime, dâhil olduğu bâblar düzeninde yürütülmüştür.

A. Hasune (حَسُنٌ) kelimesinin çeşitli anlamları şöyle özetlenebilir:

1. Kişinin güzel ve yakışıklı olması anlamındadır. İnsanlar, kendi aralarında bulunan yakışıklı ya da güzel görümlü kişiler hakkında "Çocuk güzel ve yakışıklı oldu." حَسُنَ الْعُلَامُ sözü gibi bir takım tabirler kullanırlar. Yine halk arasında, حَسُنَ التَّصَرُّفُ "inisiyatif", حَسُنَ الطَّرْقُ "olumlu yaklaşım", حَسُنَ التَّعْبِيرُ "hüsn-ü tabir" bu gibi ifadeler çok miktarda kullanılan ifadelerdendir.³³ Nitekim Ebü Ubeyde (ö. 209/824), Mead oğullarından İyâd b. Nizâr'ı tavsif ederken şöyle der:

²⁷el-Cevherî, *es-Sihâh*, s. 331.

²⁸Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, tahk. Muhammed Na'im el-'Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, yrs. 2009, c. 1, s. 288.

²⁹el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, c. 3, s. 145.

³⁰el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, c. 3, s. 145; el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, c. 7, s. 171; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 2, s. 614.

³¹İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, c. 2, s. 57.

³²Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 169.

³³İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, c. 2, s. 57; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 114-117; ez-Zebidî, Ebu'l-Feyz Abdürrezzâk el-Huseynî b. Muhammed, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, Kuveyt 2008, c. 34, s. 419.

وَسَبَابِ حَسَنِ أَوْجُهُمْ مِنْ إِتَادِ بْنِ نِزَارِ بْنِ مَعْدٍ

Güzel yüzlü genç delikanlılar

*Mead oğullarından İyad b. Nizar gibi.*³⁴

Şemmâh b. Dırâr (ö. 30/650), bir kız çocuğunu ceylan ve geyiğe benzeterek anlatırken şöyle der:

أَفْتَاؤَ الْيَاقِ كُنَّا نَقُولُ لَهَا يَا طَيِّبَةَ عَطَلَا حَشَانَةَ الْحَيِّدِ³⁵ دَارَ

Kendisine dediğimiz kızın evidir.

*Gerdanlığı pek güzel çobansız geyik.*³⁶

2. İyilik etmek. İmrü'l-Kays (ö. 25/645), önce iyilik yapıp daha sonra başa kakanlar için şöyle demektedir:

أَفْسَدْتُ بِالْمَنْ مَا أَسَدَيْتُ مِنْ حَسَنِ لَيْسَ الْكَرِيمُ إِذَا أُعْطِيَ مِمَّنَّ

Yaptığın ihsanları başa kakmakla çok kötü ettin.

*Saygın olan kimse iyilik yaptığında başa kakmaz.*³⁷

Mahmud el-Verrâk (ö. 240/854) da minnetten uzak bir şekilde yapılmış olan iyilikleri şu mısraları ile övmektedir:

أَحْسَنُ مِنْ كُلِّ حَسَنٍ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَزَمَنٍ

صَنِيعَةٌ مَرْثُوبَةٌ خَالِيَةٌ مِنَ الْمَنِّ

Daha güzel bütün güzel olanlardan

Her zaman ve her vakitte

Minnetin her çeşidinden uzak

*İyilik, iyilik sahibinin yaptığıdır.*³⁸

3. Güzel söz söylemek anlamındadır. İnsanlara güzel söz söyleme anlamı şu âyette görülmektedir: ﴿ وَتُؤَلِّمُ لِلنَّاسِ حُسْنَكَ ﴾ “*Ve insanlara güzel söz söyleyin.*”³⁹ Burada güzel söz söylemeye teşvik vardır. O bakımdan insanın insanlara yumuşak söz söylemesi (yağcılık yapmaya kaçmaksızın) güler yüzlü davranması gerekir. Çünkü Allah (cc), Hz. Musa'ya ve Hz. Harun'a: “*Ona yumuşak bir söz söyleyiniz.*”⁴⁰ diye buyurmuştur. Bundan dolayı başkasına söz söyleyecek durumda olan bir kimse şunu bilmelidir ki Hz. Musa ve Hz. Harun'dan daha faziletli değildir. Hitap ettiği kimse de Firavun'dan daha kötü değildir.⁴¹

³⁴Ebû Ali el-Hasen b. Reşik el-Ezdi el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini's-ş-i'r ve âdâbih ve nakdih*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Cil, yrs. 1981, c. 2, s. 83.

³⁵Bu şiirde geçen دَارَ lafzı, hazf olunmuş أَغْنَى fiilinin mefulün bihi olarak geldiğinden dolayı mansup olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed b. Muhammed Hasen Şurrâb, *Şerhu's-sevâhidî's-ş-i'riye fi emâti'l-kutubi'n-nahviye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2007, c. 1, s. 368.

³⁶Ebû Sa'de (Saîd) eş-Şemmâh b. Dırâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye el-Mâzinî ez-Zübyânî, *Dîvânü's-şemmâh b. dırâr ez-Zübyânî*, tahk. Salahattin el-Hâdî, Dâru'l-Maarif, Mısır 2009, s. 15; Şurrâb, *Şerhu's-sevâhidî*, c. 1, s. 368.

³⁷Ebû Vehb Hunduc İmrü'l-Kays b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr, *Dîvânü İmrü'l-Kays*, tahk. Abdurrahman el-Mustâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2004, s. 161.

³⁸Ebû İshak Burhâneddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ b. Ali el-Vatvât, *Çuraru'l-hasâisi'l-vadiha ve 'uraru'n-nekâidi'l-fâdha*, tahk. İbrâhim Şemseddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, s. 324.

³⁹Bakara, 2/83.

⁴⁰Tâhâ, 20/44.

⁴¹Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, c. 1, s. 459.

Güzel söz ve güzel ahlakla ilgili olarak Hz. Peygamber (SAV)'den rivayet olunan pek çok hadisi şerif vardır. Bazıları şöyledir:

قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَفْضَلُ مَا أُعْطِيَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ؟ قَالَ: حَسَنُ الْخُلُقِ

Hz. Peygamber'e Müslüman bir kimseye verilen şeylerin efdali nedir diye sorulduğunda, şöyle buyurdular: "Güzel ahlakıdır."⁴²

Konuyla ilgili olarak başka bir hadisi şerifte de şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ حَبِئْتُمْ كُنْتُمْ وَأَنْبِئَ الْمَتَيْبَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا وَحَالِقِ النَّاسِ بِطُلُقِ حَسَنٍ

Bulduğun her yerde Allah'a karşı gelmekten kendini alıkoyma; bir kötülük yaptığında arkasından hemen bir iyilik yap ki kötülüğü yok etsin. İnsanlara güzel ahlakın gerektirdiği şekilde davran.⁴³

B. Ahsene (أَحْسَنَ) kalıbında yani اِفْعَالِ bânındaki manaları şöyle sıralanabilir:

1. Birine iyilik etmek. Toplumlarda insanlar birbirlerine karşı iyi ve güzel muamelelerde bulduklarında bu durum "İyi ve hoş bir davranış sergiledi." أَحْسَنَ مُعَامَلَةً şeklinde ifade edilir. Kur'ân-ı Kerim'de bu kavram Allah'a ve insanlara nispet edilerek yetmişten fazla âyette mastar, isim ve fiil olarak geçmekte ve söz konusu olan bu âyetlerin bazılarında "başkasına iyilik etmek", bir kısmında "yaptığı işi güzel yapmak" anlamında, birçoğunda ise mutlak anlamda kullanılmıştır.⁴⁴ Allah'ın insana ait bir vasıf olarak, bütün insanlara güzel söz söylememizi ve iyilik etmemizi emrettiği şu âyetlerde bu anlam görülmektedir:

﴿وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾

"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de iyilik et."⁴⁵

﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ﴾

"(Allah) o zattır ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır, insanı yaratmaya çamurdan başlamıştır."⁴⁶

﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾

"Sonra iyilik edenlere nimetimizin tamamlanması için ve her şeyin ayrı ayrı açıklanması için hidayet ve rahmet olmak üzere Musa'ya kitap verdik."⁴⁷

Şair de bu konuda şöyle demektedir:

يَا أَحْسَنَ النَّاسِ مَا قَرْنَا إِلَى قَدَمٍ وَلَا جِبَالٍ مُحِبِّ وَاصِلٍ تَصِلُ

Ey baştan aşıya kadar insanların iyisi,

*Seven kimseyle sevilenin arasını bağlayan ip yoktur.*⁴⁸

Ukayl oğullarından birisine nispet edilen bir beyitte de şöyle denilmektedir:

⁴²Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, tahk. Şuayb el-Erneût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, c. 2, s. 226.

⁴³Ebü Muhammed Abduslâh b. Abdurrahman b. el-Fazl ed-Dârimî, *Musnedu'd-Dârimî*, tahk. Nebîl Hâşim el-Çamerî, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 2013, c. 1, s. 668.

⁴⁴Mustafa Çağrı, "İhsan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 21, s. 544-546.

⁴⁵Kasas, 28/77.

⁴⁶Secde, 32/7.

⁴⁷Enam, 6/154.

⁴⁸Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhid*, c. 2, s. 334.

وَحَيِّ رَأَيْنَا أَحْسَنَ الْفِعْلِ بَيْنَنَا مَسَاكِينَهُ لَا يَغْرِفُ الشَّرَّ قَارِفَ

Sonunda gördük aramızda olan en güzel işi:

Karşılıklı olarak sakinleşmek, hiçbir kimse şerre yeltenmesin.⁴⁹

2. İyilik yapmayı ifade etmek manasında الْإِحْسَانُ şeklinde mastar olur. Bu itibarla bir kimseye bazı şeyler ikram edildiğinde “Falanca kimseye ihsanda bulundu.” أَحْسَنَهُ denir. Bununla birlikte bir nesneyi iyi ve gereği kadar bilip tanıdığına “Falanca kimse şunu çok iyi biliyor.” هُوَ يُحْسِنُ الشَّيْءَ tabiri kullanılır.⁵⁰ Âyetlerden bazı örnekler:

﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

“İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?”⁵¹

Halk arasında ihsanla ilgili söylenile gelen ve Hz. Ali’ye nispet edilen “Kötülük eden kimseye ihsanla karşılık vermek, faziletin en güzelidir.” Anonim olarak ifade edilen “Dünyada dost gibi aziz, ihsan gibi leziz bir şey yoktur.” gibi kültürümüzde pek çok kelamı kibar vardır.

Şair de şöyle demektedir:

لَيْسَ فِي كُلِّ سَاعَةٍ وَأَوَّانٍ تَنْهَيْتُ صَنَائِعَ الْإِحْسَانِ
وَإِذَا أَمَكَنْتَ قَبَادِرَ إِلَيْهَا حَذَرًا مِنْ تَعَدُّرِ الْإِمْكَانِ

Her vakit ve her zamanda mümkün olmaz

İyilik yapabilme fırsatları doğmaz

Böyle bir fırsat ve imkân doğdu mu, çabuk tut elini, koş iyiliğe

Bir gün imkân bulamayacaksın korkusuyla.⁵²

3. Hoş tutmak, güzel görme ve güzel davranma manasında الْإِحْسَانُ şeklinde mastar olur. Güzel davranan ve ihsanda bulunan kimseye “Muhsin” denir.⁵³ Konuyla ilgili olarak pek çok âyet vardır, bazıları şöyledir:

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾

“Biz insana anne ve babasına iyilikle davranmasını tavsiye ettik.”⁵⁴

﴿لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَالْوَالِدِينَ إِحْسَانًا﴾

“Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin, ana babaya iyilikte bulunun.”⁵⁵

﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

⁴⁹Ebü Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelüsî el-Ceyyânî, Şerhu'l-kâfiyeti'l-Şâfiye, tahk. Abdulmenam Ahmed Hüreydi, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmi, Mekke ts., c. 5, s. 107.

⁵⁰İbn Fâris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, c. 2, s. 57; İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, c. 13, 114-117; ez-Zebidi, Tâcu'l-'arûs, c. 34, s. 419.

⁵¹Rahman, 55/60.

⁵²el-Vatvât, Ğuraru'l-hasâis, s. 131.

⁵³İbn Fâris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, c. 2, s. 57; İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, c. 13, s. 114-117; ez-Zebidi, Tâcu'l-'arûs, c. 34, s. 419-422.

⁵⁴Ahkaf, 46/15.

⁵⁵Bakara, 2/83.

"Rabbinizden indirilen en güzel kelâma (Kur'an'a) uyun!"⁵⁶

Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965) şöyle demektedir:

وَقَيْدَتْ نَفْسِي فِي ذَرَاكَ عَجَبَةً وَمَنْ وَجَدَ الْإِحْسَانَ قَيْدًا تَقَيَّدًا

*Benim sana olan sevgim sebebiyle, yanında kendimi zincire vurdum,
İhsanı kendine vurulmuş zincir gibi görürse, o da kendini zincire vurur.*⁵⁷

4. Yardım etmek manasında الْإِحْسَانُ şeklinde mastar olur. Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) göre ihsan, adaletin üstündedir. Çünkü adalette borcunu ödemek ve alacaklarını almaktır. İhsanda üzerine vazife olandan daha fazlasını vermek, alması lazım gelen şeyden de daha azını almaktır. Bu itibarla adaleti gözetmek vaciptir. İhsanı gözetmek de mendub ve müstehaptır.⁵⁸ Bu anlam şu âyette de görülmektedir:

﴿لَمْ يَأْتُواكُم بِالْحَقِّ بِاللَّهِ إِنَّ أَرْدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا﴾

"Sonra sana gelir, Allah'ın adıyla yemin ederek, «Biz yalnız iyilik etmek ve ara bulmaktan başka bir şey istemedik»
(derler.)"⁵⁹

Şair de şöyle demektedir:

إِذَا هَبَّت رِيَّاحُكَ فَاعْتَنَّمْهَا فَإِنَّ لِكُلِّ خَافِقَةٍ سَكُونًا

وَلَا تُعْطَلُ عَنِ الْإِحْسَانِ فِيهَا فَمَا تَدْرِي السُّكُونُ مَتَى يَكُونُ

Cömertlik rüzgârı estiği zaman onu ganimet gör

Her bir çalkantının gerisinde sükûnet bulunur.

Bu arada ihsanda bulunmaktan gaflet etme

*Çünkü sükûnetin ne zaman vuku bulacağını bilemezsin.*⁶⁰

5. Bir kimse ya da bir şey hakkında olumlu düşünmek ve hüsnü zan beslemek manasına gelir.

أَحْسَنْتَ ظَنَّاكَ بِالْأَيَّامِ إِذْ حَسَنْتَ وَلَمْ تَخَفْ سَوْءَ مَا يَأْتِي بِهِ الْقَدَرُ

وَسَلَمْنَاكَ اللَّيَالِي فَاعْتَبَرْتَ بِهَا وَعِنْدَ صَفْوِ اللَّيَالِي يَحْدُثُ الْكَدْرُ

O güzel olduğunda sen günler hakkında hüsn-ü zanda bulundun

Ve sen kaderin getireceği kötü sonuçlardan korkmadın

Barış anında geceler seninleydi ve sen onların bu durumuna aldandın.

*Gerçek şudur ki geceler parladığında keder ortaya çıkar.*⁶¹

C. التَّحْسِينُ: Bir şeyi güzel yapmak ya da yaratmak gibi anlamlara gelir ki "Allah (cc), onu güzel bir surette yarattı." حَسَنَةُ اللَّهِ anlamında kullanılırken, "İnsan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışma." تَحْسِينُ النَّسْلِ şeklinde ifade edilir.⁶² Şiirde de şöyle gelmiştir:

فِي زُخْرَفِ الْقَوْلِ تَحْسِينُ لِبَاطِلِهِ وَالْحَقُّ قَدْ يَغْتَرِبُهُ سُوءُ تَغْيِيرِهِ

Batıl bir söz ziynet içerisinde güzel yapılabilir.

⁵⁶Zümer, 39/55.

⁵⁷Şehâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, tahk. Müfid Kamhiye, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, c. 3, s. 102. Çağrıcı, "İhsan", c. 21, s. 544-546.⁵⁸

⁵⁹Nisâ, 4/62.

⁶⁰en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, c. 6, s. 120.

⁶¹Muhammed b. Aydemir el-Müsta'smî, *ed-Durru'l-ferîd ve beytu'l-kasîd*, tahk. Kâmil Selmân el-Cebûrî, 13 Cilt, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2015, c. 2, s. 192.

⁶²İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, c. 2, s. 57; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 114-117; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, c. 34, s. 419.

*Hak söz ise kötü bir tabirle ifade edilebilir.*⁶³

D. **المخابيس**: İnsanın vücudunda sevimli ve güzel yerlere denilmektedir ki “Bedenin güzel yerlerine bak?” **انظر إلى مخابيس بدنك** manasında bir tabir kullanılmaktadır. Şair de şöyle demiştir:

لا تكشفن من مساوي الناس ما ستروا   فتهتك الله سترا عن مساويك
وادكر مخابيس ما فيهم إذا ذكروا   ولا تعب أحدًا منهم بما فيك

*İnsanlar çirkin durumlarını örttikleri müddetçe sakın onları açığa çıkarma,
Allah da senin hatalarının üzerindeki örtüyü kaldırır.
Onlar anıldıklarında iyiliklerinden konuş
Kendinde bulunan bir kusurla onlardan hiç kimseyi ayıplama.*⁶⁴

E. **المحسن**: Güzellik üzere yaratılmış olan bir şeyleri ifade etme amacıyla kullanılır ve “Güzel bir yüz” **وجهٌ محسنٌ** gibi anlamlara gelir.

﴿ومن أحسن دينا ممن أسلم وجهه لله وهو محسن واتبع ملة إبراهيم حنيفا﴾

*“Acaba iyilik yapıcı olduğu halde özünü Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in milletine,
(dinine) tâbi olandan din yönünden daha iyi olarak kim vardır?”*⁶⁵

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾

*“Muhakkak ki Allah sakınanlarla ve muhsin olanlarla beraberdir.”*⁶⁶

المحسن ism-i fâil ve çoğulu **المحسان** olup güzel nesneye denmektedir.

Züheyr'in (ö. .../609) şu beytine gelince:

وفيهم مقامات حسن وجرههم   وأندية بنتائج القول والفعال

Onların içlerinde makamlarda oturan ve yüzleri güzel olan kimseler vardır

*Bazen konuşulan ve bazen de iş yapılan külipleri de var.*⁶⁷

يا أيه القلب اللجوج النفس   أبق عن البيض الحسان اللبس

Ey başka şeyleri kabul etmemeye direnen kalb

*Beyaz yüzlü, siyaha çalan dudaklılardan ayılarak kendini bul!*⁶⁸

Alkame (ö. 3/625) de şöyle demiştir:

طحا بك قلب في الحسان طروب   بعيد الشباب عصر خان مثيريب

Sevinçli bir kalb, güzeller içerisinde alıp götürdü seni

*Ancak gençlikten biraz gittikten sonra, saçların da ağarmaya başladığında.*⁶⁹

⁶³el-Müsta'simî, *ed-Durru'l-ferîd*, c. 8, s. 204.

⁶⁴el-Müsta'simî, *ed-Durru'l-ferîd*, c. 11, s. 183.

⁶⁵Nisâ, 4/125.

⁶⁶Nahil, 16/128.

⁶⁷Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *eş-Şi'ru ve's-su'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002, c. 1, s. 150.

⁶⁸Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Şerhu'l-kasâidi's-seb'ü't-tvâli'l-câhiliyyât*, tahk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Ma'ârif, yrs. ts., s. 78.

⁶⁹el-Enbârî, *Şerhu'l-kasâid*, s. 176.

F. تَحَسَّنَ: Güzel ve daha iyi bir duruma gelmek gibi manalara gelir. İşler gibi bazı durumlar yoluna girip düzelmeye başladığında "İyileşme yolunda, düzeliyor" التَّحَسَّنَ denir.⁷⁰ Şair de şöyle demektedir:

تَحَسَّنَ بِأَفْعَالِكَ الصَّالِحَاتِ وَلَا تُعَجِّزَنَّ بِحُسْنِ جَمِيلٍ

Senin salih amellerin hoş oldu.

Sakın bu güzellikler seni gururlandırmasin?⁷¹

G. الأَمْسَحَسَانُ: Güzel saymak, güzel görmek, iyi görmek, hoş görmek, makbul, hayranlık gibi anlamlara gelmektedir. Halk arasında makbul görülen durumlarda "Onu beğendi." اِسْتَحَسَّنَهُ gibi ifadeler kurulur. İmam Şâfiî'nin (ö. 204/819) şu sözleri bu konuya örnek teşkil edebilir:

إِذَا مَا ظَلَمْتُ اسْتَحَسَّنَ الظُّلْمَ مَذْهَبًا وَجَلَّ عُنُوقًا فِي قَبِيحِ إِكْتِسَابِهِ

Zalim zulmü bir metot olarak uygun gördüğünde

Kötülükleri kazanmada ısrarcı olur.⁷²

Ğ. İsm-i tafdil أَحْسَنُ kalıbında, daha iyi, daha güzel gibi anlamlara gelir. Bu şeklin هُوَ أَحْسَنُ حَالًا مِنْهُمْ "O, onlardan daha iyi bir durumdadır." bu ifadeye görüldüğü gibi yaygın bir kullanımı vardır.

1. Bu kalıbın daha güzel manasına gelen kullanımları pek çoktur. Konuyla ilgili olarak şu âyetler örnek olarak verilebilir.

﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾

"Yaratanların en güzeli olan Allah ne mübarek ve yücedir!"⁷³

Şair de şöyle demektedir:

يَأْخُذَنَّ زِينَتَهُنَّ أَحْسَنَ مَا تَرَى ... وَإِذَا عَطَلَتْ فَهِنَّ خَيْرٌ عَوَاطِلُ

Gördüğün gibi en güzel bir şekilde takılarını takınırlar,

Güzelliklerinden dolayı süslenmediklerinde süslenmeyen bayanların en hayırlılarıdır.⁷⁴

Ömer b. Ebî Rebîa (ö. 93/711) da şöyle demektedir:

أَحْسَنُ النَّجْمِ فِي السَّمَاءِ النُّجُومًا ... وَالنُّجُومُ فِي الْأَرْضِ عَيْنُ النِّسَاءِ

Semadaki yıldızların en güzel Süreyya yıldızıdır.

Süreyya ise yeryüzünde kadınların en güzelidir.⁷⁵

Konuyla ilgili olarak başka bir şair de şöyle demektedir:

فَصَبَّ عَلَيْهِ اللَّهُ أَحْسَنَ صُنْعِهِ وَكَانَ لَهُ بَيْنَ الرَّبِّهِ نَاصِرًا

Allah en güzel ihsanını onun üzerine yağdırdı.

Ve yaratılmışlar arasında ona yardımcı oldu.⁷⁶

Ebü Bekr el-Verrâk (ö. 280/893) da şöyle söylemiş:

⁷⁰İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, c. 2, s. 57; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 114-117; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, c. 34, s.419.

⁷¹el-Müsta'simî, *ed-Durru'l-ferîd*, c. 5, s. 293.

⁷²Şehâbeddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr, *el-Mustatraf fi kulli fennin mustatraf*, 'Alemlu'l-Kutub, Beyrut 1998, s. 304.

⁷³Mü' minûn, 23/14.

⁷⁴Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *el-Emâlî*, tahk. Abdusselam Harun, Dâru'l-Cil, Beyrut 1987, s. 100.

⁷⁵el-Müsta'simî, *ed-Durru'l-ferîd*, c. 2, s. 191.

⁷⁶el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-ehkâmi'l-Kur'ân*, c. 20, s49.

أَحْسَنُ مِنْ كُلِّ حَسَنٍ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَزَمَنٍ

صَبِيغَةٌ مَرْبُوبَةٌ خَالِيَةٌ مِنَ الْعَيْنِ

Bütün güzelliklerden daha da güzel

Her vakit ve her zamanda

Her türlü minnetten uzak,

Bir iyilik sahibinin yaptığı iyiliktir.⁷⁷

Mahmud el-Verrak, kişinin güzelliği ile şımarmasını şöylece ifade etmektedir:

عَجِبْتُ مِنْ مُعْجَبٍ بِصُورَتِهِ وَكَانَ بِالْأَصْلِ نُطْفَةً مَذْرَعَةً

وَبِي غَدٍ بَعْدَ حُسْنِ هَيَأَتِهِ يَصِيرُ إِلَى الْأَرْضِ جِنْفَةً قَدْرَةً

وَهُوَ عَلَى تَيْبِهِ وَنَحْوَتِهِ مَا بَيْنَ نُؤَيْبِهِ وَجَمَلِ الْعَذْرَةِ

Suretini beğenen kimselere hayret ederim

Çünkü o başta kokuşmuş bir nutfeydi.

Şu anda güzel suretli iken yarı ise

Kabirde çirkin görünümlü olacaktır

O bu böbürlenmesine ve şaşkınlığına rağmen

Yine de giysileri arasında necaset taşımaktadır.⁷⁸

2. Daha iyi manasında kullanılır. Örnek:

﴿صَبِيغَةُ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صَبِيغَةً﴾

“Allah'tan daha iyi boyası olan kim vardır?”⁷⁹

Urve b. Uzeyne (ö. 95/713) şöyle demiştir:

إِنَّ نَكَّ عَنْ أَحْسَنِ الصَّبِيغَةِ مَا فُوكَا فَنِي آخِرِينَ قَدْ أُوكُوا

Şayet sen en güzel işi yapmaktan vazgeçirilmiş birisi isen,

Gerçekten döndürülmüşlerin arasında bulunan kimsesin.⁸⁰

3. İsm-i tafdilîن müennes kalıbında akabeti iyi, amel-i salih, iyi amel gibi manalara gelir. Allah'ı görmek ve O'na imanla şerefleildiğinde “Allah bizi kendisine nazır etmekle sevindirmektedir.” *يَسُرُّنَا اللَّهُ الْحَسَنَى* tabiri kullanılmaktadır.⁸¹

Düşmana karşı zafer kazanmak ve şehadet nimetine itlak olunur. ﴿فَإِنْ هَلْ تَرْتَضُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ﴾ *“De ki: «Bizim için beklediğiniz ancak iki iyilikten biri değil midir?»⁸²*

Bu âyet, iki iyilikten birisine kavuşma nimetinden haber vermektedir. Bu nimetlerden birincisi zafer kazanarak ganimet elde etmek ikincisi de şehit olup Allah'ın yüce mertebelerine ve ihsanına nail

⁷⁷el-Vatvât, *Çuraru'l-hasâisi*, s. 324.

⁷⁸el-Vatvât, *Çuraru'l-hasâisi*, s. 89.

⁷⁹Bakara, 2/138.

⁸⁰el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, s. 16.

⁸¹İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 13, s. 115.

⁸²Tevbe, 9/52.

olmaktır. Çünkü Müslüman kimse Allah için bir mücadeleye çıktığında ya Allah yolunda öldürülerek şehadet mertebesine kavuşur ya da zafer ve ganimet gibi kazançlarla geriye döner.⁸³

Nitekim İmrü'l-Kays:

فَصِرْنَا إِلَى الْحَسَنِ وَرَفَّ كَالْمَنَا وَرَضْتُ فَذَلَّتْ صَعْبَةً أَيْ إِذْ لَال

Nihayet en güzel yere ulaştık ve gayet nazikleşti sözlerimiz,

*Ben itaat etmesini istedim zorluğun o da şaşılacak bir şekilde boyun eğdi!*⁸⁴

Şu âyetler örnek olarak verilebilir:

﴿وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾

*"En güzel isimler Allah'ındır."*⁸⁵

﴿لَلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾

*"Güzel davrananlara en güzel mükâfat, bir de fazlası vardır."*⁸⁶

H. الْحَسَنَةُ: İyiliğe, iyi hale ve iyi nesneye denir. Kişi, insanlar arasında sevilip sayıldığında

"O kimse güzel haslete sahiptir." فيه حَسَنَةٌ denir.⁸⁷ Şu âyetlerde bu anlam görülmektedir:

﴿ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ﴾

*"Sonra kötülüğün yerine İyiliği getirdik."*⁸⁸

﴿فَإِذَا جَاءَ عَمَّ الْحَسَنَةَ قَالُوا لَنَا هَذِهِ﴾

*"Onlara bir iyilik (bolluk) geldiğinde «Bu bizim (hakkımız) dır» derler."*⁸⁹

Şair de şöyle demektedir:

كُلُّ امْرِئٍ سَوْفَ يُجْزَى قَرْضَهُ حَسَنًا أَوْ سَيِّئًا وَمَدِينًا بِالَّذِي دَانَ

Her bir kimseye ileride borç verdiklerinin karşılığı takdim edilecek

*Her kimse gerek iyi gerek kötü bir şekilde borçlandıysa o şekilde borçludur.*⁹⁰

I. الْمَحْسَنَانُ: Daima insanlara iyilik eden kimseler için de böyle bir tabir kullanılır. Hz. Hasan'ın nesline ve torunlarına الْحَسَنِيُّونَ denir. Saka kuşuna da حَسُونٌ denilmiştir.⁹¹

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler, evvelâ güzel ve düzgün ifadeler kullanmaya dâvet etmektedir. Bu değerlerimiz insanlara "kavl-i hasen" bir sözle yani en güzel sözle söylemeyi hitap etmeyi emrederken, örf-adet ve atasözlerimiz de aynı minvalde yürümemizi bizden talep etmektedirler. Yapılan bu çalışmanın daha iyi anlaşılması için söz konusu olan bu değerlerden misaller getirilmiştir.

⁸³Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, c. 5, s. 433.

⁸⁴el-Enbârî, *Şerhu'l-kasâid*, s. 31.

⁸⁵Araf, 7/180.

⁸⁶Yûnus, 10/26.

⁸⁷el-Cevherî, *es-Sihâh*, c. 5, s. 2099.

⁸⁸Araf, 7/95.

⁸⁹Araf, 7/131.

⁹⁰Yakûb, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi şevâhidil-'Arabiye*, c. 8, s. 22.

⁹¹İbn Sîde, *el-Muhassas*, c. 3, s. 423.

Sonuç

“H-s-n” maddesi etimolojik açıdan incelendiğinde çeşitli kalıp ve şekillerde kullanıldığı anlaşılır.

Anlam olarak ele alındığında da “h-s-n” kökü temelde *güzellik* ve *iyilik* anlamı taşır. Bu anlam esas olmak üzere lafzın yakışıklı, hoş, güzel, latif olmak; uygun, muvafık ve münasip olmak; istenilen durum ve şartlarda olmak vb. anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. “Hasen” kökünden türeyen diğer beş lafızdan “N-h-s” *bahtsız, talihsiz, uğursuz, zorluk, meşakkat, zorluğa uğratmak*; “H-n-s” *Yiğit bir kimsenin kahramanca savaş meydanının ortasına atması*; “S-h-n” Bu kelime 1. *Kırmak, ezmek*. 2. *Ten, heyet, yüz, çehre, beniz, sima, şekil, renk*. 3. *Karışım, konuşma* gibi üç asıl anlamı ihtiva etmektedir; “S-n-h” *düşünmek, akla gelmek, doğmak, uğurluluk*; “N-s-h” *kırıntı, savurma, bir şeye tamah eylemek* gibi anlamlara gelen bu kelimeyi Halil b. Ahmed, *hurma talaşından ve başlarında olan kabuklardan sepet diplerinde kalan kırıntılar* şeklinde yorumlayarak tarif etmiştir. Makalede zikredilen bu anlamlarla hasen kelimesindeki odak anlam arasında ilişki kurulabilir. Bu odak mana talih, güzel, hoş, iyiliktir ki bunları “ihsan” kelimesiyle ifade etmek mümkündür.

“Hasen” kelimesi çeşitli istikaklarıyla Kur’ân-ı Kerim, Hadis Şerifler ve eski-modern Arap şiirlerinde geniş çaplı bir şekilde kullanılmaktadır.

Kaynakça

Âkilü'l-Mürâr, Ebû Vehb Hunduc İmrül'Kays b. Hucr b. el-Hâris. *Dîvânu İmri'l-Kays*. tahk. Abdurrahman el-Mustâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.

el-Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Rasâilu'l-Câhiz*. Abdüsselâm Muhammed Harun. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1964.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa*. tahk. Ahmed Abdulgafur Attar. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn 1987.

Çağrıçı, Mustafa. “İhsan” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl. *Musnedu'd-Dârimî*. tahk. Nebîl Hâşim el-Çameri. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 2013.

Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî. *el-Bahrü'l-Muhît fi't-Tefsîr*. tahk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.

el-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'î't-Trivâli'l-Câhiliyât*. thk. Abdusselam Muhammed Hârun. b.y.: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

el-Ezdî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Mesîlî el-Kayrevânî. *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*. tahk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. b.y.: Dâru'l-Cil, 1981.

el-Firûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. tahk. Muhammed Na'îm el-'Arkasûsî. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2009.

el-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. tahk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî. b.y.: Mektebetu'l-Hilâl, ts.

el-Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî. *Tehzîbu'l-Luga*. tahk. Reşîd Abdurrahman el-'Abîdî. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabiye, 2010.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mudhiş*. tahk. Mervân Kubbânî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*. tahk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*. tahk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.

İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî el-Ceyyânî. *Şerhu'l-Kâfiyetu'l-Şâfiye*. tahk. Abdulmenam Ahmed Hüreydî. Mekte: İhyâ'î't-Turâsî'l-İslâmî, t.y.

İbn Mansûr, Şehâbeddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Mustazraf fî Kulli Fennin Mustazraf*. Beyrut: 'Alemlü'l-Kutub, 1998.

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.

İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî. *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. b.y.: Dâru'l-Cil, 1981.

İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. tahk. Abdulhamid Hendâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

----- *el-Muhassas*. thk. Halil İbrahim Ceffâl. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, 1996.

İmrü'l-Kays b. Hucr, Ebû Vehb Hunduc b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr, *Dîvânu İmri'l-Kays*, tahk. Abdurrahman el-Mustâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 161.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr Şemseddîn el-Kurtubî. *el-Câmi'u li-Ehkâmi'l-Kur'ân*. tahk. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru 'Alemlü'l-Kutub, 2003.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

el-Müsta'simî, Muhammed b. Aydemir. *ed-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kasîd*. tahk. Kâmil Selmân el-Cebûrî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2015.

en-Nüveyrî, Şehâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetu'l-Ereb*. tahk. Müfid Kamhiye. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.

Sertkaya, Osman Fikri, "Etimoloji Nedir-Ne Değildir". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 19, 1 (2012) 43-72.

eş-Şemmâh b. Dirâr, Ebû Sa'de (Saîd) b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye el-Mâzinî ez-Zübyânî. *Dîvânu's-Şemmâh b. Dirâr ez-Zübyânî*. thk. Salahattin el-Hâdî. Mısır: Dâru'l-Maarif, 2009.

Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasen. *Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riye fî Emâti'l-Kutubi'n-Nahviye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2007.

el-Vatvât, Ebû İshak Burhâneddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ b. Alî. *Ğuraru'l-Hasâisi'l-Vadiha ve 'Uraru'n-Nekâidi'l-Fâdiha*. tahk. İbrahim Şemseddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.

Yakûb, Emîl Bedî'. *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Şevâhidi'l-'Arabiye*. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Abdürrezzâk el-Huseynî b. Muhammed. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Dâru'l- Hidâye, 2008.

ez-Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *el-Emâlî*, tahk. Abdusselam Harun. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1987.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

ez-Zübyânî, Ebû Sa'de (Saîd) eş-Şemmâh b. Dirâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye el-Mâzinî. *Dîvânu's-Şemmâh b. Dirâr ez-Zübyânî*. thk. Salahattin el-Hâdî. Mısır: Dâru'l-Maarif, 2009.